

**Theory of Transformative Learning:
«Transforming» High School Students
through Art
An approach to Child Exploitation Problem**

Dr. Alexandropoulou Argiroula, PhD

Rio Gymnasium

alexroula66@gmail.com

Abstract

Application of the Theory of Transformative Learning through art on teenage students, aims in triggering the critical thought in order to remove stereotypes, convert false ideas, encourage the self-activity and strengthen the interaction of teachers and students.

The scope of this work is the application of the aforementioned theory in a secondary education classroom having as central theme the problem of child exploitation through a work of art. Taking into account that child exploitation problem is growing throughout the globe and that high school students receive conflicting information on that issue from third world countries as well as developed countries, the particular application aims to operate as an innovative teaching practice that leads learners to raise awareness on that issue and transform student's attitude (removing stereotypes). Furthermore, the attempted change of the traditional way of teaching, aims to generate long-term learning outcomes transforming learning process to an aesthetic pleasure.

Keywords: Child exploitation, transformative learning, educational innovation, art, experiential learning

JEL classifications: I21

**Θεωρία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης:
«Μετασχηματίζοντας» Μαθητές του Γυμνασίου
Μέσω της Τέχνης.
Η Προσέγγιση του Προβλήματος της Παιδικής
Εκμετάλλευσης**

Αλεξανδροπούλου Αργυρούλα

Δρ. Ιστορίας - Φιλολόγος, Δ/ντρια Γυμνασίου Ρίου

alexroula66@gmail.com

Περίληψη

Η εφαρμογή της θεωρίας της μετασχηματίζουσας μάθησης μέσω της τέχνης σε εφήβους μαθητές, αποσκοπεί να πυροδοτήσει τον κριτικό στοχασμό και να οδηγήσει στην άρση στερεοτυπικών αντιλήψεων και στη μεταστροφή λανθασμένων ιδεών, ενθαρρύνοντας την αυτενέργεια τους και ενισχύοντας την αλληλεπίδραση διδασκόντων και διδασκομένων. Η παρούσα εργασία στοχεύοντας στην αξιοποίηση της προαναφερθείσας θεωρίας, παρουσιάζει το πλαίσιο εφαρμογής της σε σχολική τάξη δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με κεντρικό θέμα την προσέγγιση του προβλήματος της παιδικής εκμετάλλευσης-εργασίας μέσα από ένα έργο τέχνης. Με δεδομένα ότι το

πρόβλημα της παιδικής εκμετάλλευσης είναι διογκούμενο σε παγκόσμια κλίμακα και ότι οι μαθητές προσλαμβάνουν αντικρουόμενες πληροφορίες για τα τεκταινόμενα στις αναπτυσσόμενες και αναπτυγμένες χώρες, η συγκεκριμένη εφαρμογή φιλοδοξεί να λειτουργήσει ως καινοτόμος διδακτική πρακτική που οδηγεί τους εκπαιδευόμενους στην ευαισθητοποίηση, στον προβληματισμό, στη συνειδητοποίηση, στη γνώση και τέλος στην αλλαγή της στάσης ζωής του μαθητή (άρση στερεοτυπικών αντιλήψεων). Επιπλέον η επιχειρούμενη απομάκρυνση από τον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας, φιλοδοξεί να αποφέρει μακροπρόθεσμα μαθησιακά αποτελέσματα, μετατρέποντας τη μάθηση σε αισθητική απόλαυση.

Λέξεις-κλειδιά: Παιδική εκμετάλλευση, μετασχηματίζουσα μάθηση, εκπαιδευτική καινοτομία, τέχνη, βιωματική μάθηση

JEL classifications: I21

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια, έχει υποστηριχθεί ότι η μάθηση μπορεί να επιτευχθεί μέσω βιωματικών εμπειριών (Kolb, 1984). Με τον τρόπο αυτό λειτουργεί και η μετασχηματίζουσα μάθηση που ορίστηκε από τον Jack Mezirow και προσδιορίστηκε ως η «διεργασία μέσω της οποίας μετασχηματίζουμε προβληματικά πλαίσια αναφοράς, (δομές σκέψεων, νοητικές συνήθειες, νοηματικές προοπτικές, δομές παραδοχών και προσδοκιών), έτσι ώστε να τις κάνουμε πιο περιεκτικές, ευδιάκριτες, ανοικτές, στοχαστικές και συναισθηματικά δεκτικές στην αλλαγή» (Mezirow, 2009).

Η εφαρμογή της θεωρίας της μετασχηματίζουσας μάθησης μέσω της τέχνης (αισθητικής εμπειρίας) αναπτύχθηκε από τον Α. Κόκκο σε μέθοδο που διαιρείται σε έξι στάδια (Κόκκος 2005, 2011). Στοχεύει στην ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού των εκπαιδευόμενων (Perkins, 1994) μέσω της ένταξης των έργων τέχνης στη διδακτική πρακτική και κατά συνέπεια στην άρση στερεοτυπικών αντιλήψεων και στον απεγκλωβισμό τους από αυτές. Με δεδομένο ότι η ύπαρξη στερεοτυπικών αντιλήψεων οδηγεί συχνά στην εκδήλωση αρνητικών συμπεριφορών, η επιτυχής εφαρμογή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας δύναται μακροπρόθεσμα να οδηγήσει στην ολόπλευρη εξέλιξη των εμπλεκόμενων, καλλιεργώντας παράλληλα τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητες τους (Stephen, 1998). Τέλος η ενασχόληση εφήβων με κάθε μορφής έργων τέχνης επιδιώκει να αναπτύξει τόσο την αισθητική τους εμπειρία όσο και τη συναισθηματική τους νοημοσύνη, γιατί «το συναίσθημα αποτελεί το μέσο για να διακρίνουμε τις ιδιότητες τις οποίες έχει και εκφράζει το έργο» (Γκούντμαν, 2005).

Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια αξιοποίησης των πλεονεκτημάτων της προαναφερθείσας θεωρίας και της συγκεκριμένης μεθοδολογίας στη διδακτική πράξη, στο πλαίσιο του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Γ΄ Γυμνασίου, έχοντας ως διδακτικό αντικείμενο την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συγκεκριμένα το φαινόμενο της παιδικής εκμετάλλευσης σε παγκόσμια κλίμακα. Μελετήθηκε η εφικτότητα εφαρμογής της μεθόδου σε πραγματικές συνθήκες (τάξη 25 μαθητών, συνολική διάρκεια 3 διδακτικές ώρες) και η αποτελεσματικότητά της σε σχέση με τον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας και εξήχθησαν συμπεράσματα σχετικά με την επίδρασή της στο γνωστικό επίπεδο και στην προσωπικότητα των μαθητών.

Εφαρμογή της προτεινόμενης μεθοδολογίας του Α. Κόκκου μέσα σε σχολική αίθουσα

Πρώτο στάδιο: Προσδιορισμός της ανάγκης για κριτική διερεύνηση του θέματος

Η ανάγκη για κριτική διερεύνηση του θέματος γεννήθηκε από τη διαπίστωση ότι οι έφηβοι μαθητές έχουν πολλαπλές, συγκεχυμένες και αντικρουόμενες προσλαμβάνουσες για το θέμα της παιδικής εργασίας – εκμετάλλευσης. Αναλυτικότερα, το σχολικό εγχειρίδιο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, (ΟΕΔΒ, 2008) κάνει αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα, σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) που ασχολούνται με την προστασία του παιδιού, καθώς και σε διεθνείς συμβάσεις που κατοχυρώνουν τα δικαιώματά του (π.χ. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 1989). Παράλληλα όμως στο σχολικό εγχειρίδιο (ΟΕΔΒ 2008, σελ. 136) επισημαίνεται ότι ένα από τα βασικά διεθνή προβλήματα που για την αντιμετώπισή του απαιτείται συλλογική συσπείρωση, είναι «η παραβίαση και η μη εξασφάλιση των ατομικών δικαιωμάτων π.χ. η εκμετάλλευση των παιδιών (δουλεμπόριο, παιδική πορνεία, κλπ)». Παρόμοιες αντικρουόμενες πληροφορίες για το παραπάνω θέμα, παρέχονται στους μαθητές από τα ΜΜΕ, τον πνευματικό κόσμο (λογοτέχνες, καλλιτέχνες κλπ) και τη βιωματική τους καθημερινότητα.

Δεύτερο στάδιο: Έκφραση των απόψεων των εκπαιδευομένων

Στο πλαίσιο του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, επιχειρήθηκε η προσέγγιση του παραπάνω θέματος σε 2 (δύο) τμήματα της Γ' Γυμνασίου. Στο πρώτο τμήμα, η διδάσκουσα παρουσίασε το θέμα στηριζόμενη εξ ολοκλήρου στο σχολικό εγχειρίδιο και με μετωπική διδασκαλία. Οι διδασκόμενοι επέδειξαν ελάχιστο ενδιαφέρον και οι λίγες διευκρινιστικές ερωτήσεις που έγιναν, έτυχαν επιδερμικών απαντήσεων που στηρίχτηκαν κυρίως στην πληροφόρηση από τον κοινωνικό περίγυρο και τα ΜΜΕ. Οι απόψεις τους καταγράφηκαν με τη συμπλήρωση ερωτηματολογίου συναφούς θεματολογίας.

Στην ομάδα των 25 μαθητών του δεύτερου τμήματος της Γ' Γυμνασίου στο οποίο εφαρμόστηκε η εν λόγω μεθοδολογία, η ύπαρξη αντικρουόμενων απόψεων αρχικά ανιχνεύτηκε μέσω συζήτησης σε ομάδες και παρουσίασης των συμπερασμάτων που προέκυψαν στην ολομέλεια της τάξης. Συγκεκριμένα ζητήθηκε από τους μαθητές να απαντήσουν στο ερώτημα: «Υπάρχει σήμερα παιδική εκμετάλλευση στις αναπτυγμένες χώρες και με ποιούς τρόπους οι πολίτες των χωρών αυτών ευνοούν την ύπαρξή της;».

Αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα της ομαδοσυνεργατικής μεθόδου (Ματσαγγούρας, 2000), οι μαθητές χωρίστηκαν από την εκπαιδευτικό με τυχαίο τρόπο, (αλφαβητική κατανομή), σε δύο ομάδες, που η καθεμιά αποτελείτο από τρεις υποομάδες των 4-5 ατόμων. Στη συνέχεια, και αφού οι υποομάδες εξέθεσαν τα συμπεράσματά τους στην ολομέλεια της ομάδας τους, αυτά συνοψίστηκαν και παρουσιάστηκαν από έναν εκπρόσωπο της κάθε ομάδας στο σύνολο των μαθητών. Αναλυτικότερα, οι μαθητές ανά ομάδα διαπίστωσαν:

ΟΜΑΔΑ Α

«Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός, ότι στις μέρες μας η παιδική εκμετάλλευση εμφανίζει μεγαλύτερα επίπεδα διάδοσης στις χώρες του τρίτου κόσμου. Αλλά και στη «γηραιά ήπειρο» φαίνεται ότι επιστρέφει το φαινόμενο της παιδικής εκμετάλλευσης – εργασίας σε μικρή έκταση. Στις χώρες του

τρίτου κόσμου χιλιάδες παιδιά αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σχολείο και να βρουν εργασία για να στηρίξουν οικονομικά τις οικογένειές τους. Ο πολιτισμένος κόσμος προσπαθεί να περιορίσει το φαινόμενο και να δώσει στα παιδιά θύματα την παιδική τους ηλικία».

ΟΜΑΔΑ Β

«Κάθε μέρα βλέπουμε παιδιά στα φανάρια να ζητιανεύουν για μια μικρή βοήθεια, να πουλάνε φρούτα και λουλούδια για μικροποσά, να ζητούν ελεημοσύνη χρησιμοποιώντας σαν μέσο πρόκλησης συμπόνιας τη μικρή τους ηλικία και τα πεινασμένα αδέρφια τους. Όμως αγνοούμε πού βρίσκονται την ίδια στιγμή τα μάτια της πολιτείας που θεσμικά επιβάλλεται να τα προστατέψουν. Μπορεί τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά να είναι μετανάστες ή Ρομά, όμως αυτό δεν έχει καμία σημασία. Αναρωτιέται κανείς μήπως έκαναν άσχημα που έφυγαν από τη χώρα τους αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής και πιστεύοντας ότι θα βρεθούν σε έναν παράδεισο, όπου «τα παιδιά παίζει», μακριά από τον «κακό» δικό τους κόσμο».

Στη συνέχεια και προκειμένου να απεικονιστεί και ποσοτικά η γνώμη των μαθητών για το θέμα της παιδικής εκμετάλλευσης – εργασίας, συμπληρώθηκε το ίδιο ερωτηματολόγιο με το τμήμα που διδάχτηκε με τον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας.

Τρίτο Στάδιο: Προσδιορισμός των υποθεμάτων και των κριτικών ερωτημάτων

Η εκπαιδευτικός μελέτησε τις απαντήσεις και των δύο ομάδων και κατέληξε άμεσα στα ακόλουθα συμπεράσματα:

Και οι δύο ομάδες προσεγγίζουν ικανοποιητικά το θέμα και έχουν προβληματισμούς για το τι πραγματικά ισχύει, όχι μόνο σε τοπικό αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Οι απαντήσεις τους κινήθηκαν σε δύο επίπεδα:

- A) Προσδιορισμός του γεωγραφικού εύρους της παιδικής εκμετάλλευσης που ουσιαστικά αφορά στις χώρες του τρίτου κόσμου και εντοπισμός της στάσης του πολιτισμένου κόσμου, και
- B) Μορφές παιδικής εκμετάλλευσης και η αναμενόμενη στάση μιας δημοκρατικής και ευνομούμενης πολιτείας απέναντι στο φαινόμενο αυτό.

Τα προαναφερθέντα συμπεράσματα συζητήθηκαν στην ολομέλεια της τάξης και προέκυψαν **δύο υποθέματα** προς διερεύνηση:

- A) Οι μορφές παιδικής εκμετάλλευσης – εργασίας και οι συνέπειές της για θύτες και θύματα είναι ένα διαχρονικό και γεωγραφικά διαδεδομένο κοινωνικό πρόβλημα.
- B) Αν και υπάρχει διάχυτη η άποψη ότι το πρόβλημα είναι πιο εκτεταμένο στις χώρες του τρίτου κόσμου, ο αναπτυγμένος κόσμος δεν υστερεί στη δημιουργία παιδιών – θυμάτων αλλά αντίθετα συντελεί ποικιλοτρόπως στην όξυνση του φαινομένου.

Βάσει των παραπάνω υποθεμάτων δημιουργήθηκαν τα ακόλουθα **κριτικά ερωτήματα**:

- A) Γιατί στις αποκαλούμενες αναπτυγμένες κοινωνίες, παρότι έχουν υπογραφεί διεθνείς συμβάσεις για τα δικαιώματα του παιδιού και η παιδική εκμετάλλευση είναι καταδικαστέα, το πρόβλημα εξακολουθεί να υφίσταται; Και

Β) Υπάρχουν παιδιά, αντικείμενα εκμετάλλευσης, στην ελληνική κοινωνία και ποιές είναι οι συνθήκες διαβίωσής τους;

Για την εφαρμογή των παραπάνω τριών σταδίων απαιτήθηκε μία διδακτική ώρα.

Τέταρτο στάδιο: Επιλογή των έργων τέχνης και συσχέτισή τους με τα κριτικά ερωτήματα

Στη συνέχεια οι μαθητές συγκέντρωσαν στο χρονικό διάστημα που μεσολαβούσε μεταξύ της προηγούμενης και της επόμενης διδακτικής ώρας, (5 ημέρες), έργα τέχνης που θεώρησαν ότι άπτονταν των κριτικών ερωτημάτων και τα παρέδωσαν στην εκπαιδευτικό, αν και ο σχεδιασμός της μεθόδου προβλέπει η επιλογή να γίνεται από τον εκπαιδευτικό. Η καινοτομία προωθήθηκε γιατί ήταν ένας τρόπος, τόσο να συγκεντρωθούν ποικίλα έργα τέχνης, όσο και οι μαθητές να αναλάβουν ενεργό ρόλο και να έρθουν σε επαφή με διάφορες μορφές τέχνης. Από κοινού, διδάσκουσα και διδασκόμενοι κατέληξαν στην επιλογή πέντε έργων τέχνης, ενός graffiti, δύο ποιημάτων εκ των οποίων το ένα παρουσιάστηκε σε μελοποιημένη μορφή, ενός πεζού διηγήματος και μίας ασπρόμαυρης ταινίας.

Αναλυτικότερα τα έργα τέχνης που επελέγησαν ήταν τα ακόλουθα:

Α) Μαυρόασπρο γκράφιτι, που τιτλοφορείται "Slave Labour" του βρετανού καλλιτέχνη Μπάνσκι, που φιλοτεχνήθηκε το Μάιο του 2012 σε τοίχο καταστήματος στο Βόρειο Λονδίνο (<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=344754>). Το graffiti αυτό απεικονίζει ένα αγόρι που ράβει στη ραπτομηχανή μια σειρά από βρετανικά σημαιάκια και ήδη έχει ερμηνευτεί ως σχόλιο για τον επικείμενο εορτασμό του 60ού ιωβηλαίου της βασίλισσας Ελισάβετ Β'. Το αγόρι είναι σκυμμένο στη δουλειά του σε μια παλιά ραπτομηχανή. Το έργο προτάθηκε, γιατί θεωρήθηκε ότι αποτυπώνει τις επικρίσεις ότι ο αναπτυσσόμενος κόσμος προμηθεύεται τα σημαιάκια, τα σουβενίρ και τα υπόλοιπα φθηνά διακοσμητικά για τον ιωβηλαίο και άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις μέσω της παιδικής εργασίας. Η αγορά και η κατανάλωσή τους είναι ένας τρόπος ενίσχυσης της παιδικής εκμετάλλευσης από τις χώρες που εμφανίζονται ως επικριτές της.

Εικόνα 1: Μπάνσκι, "Slave Labour"

Β) Ποίημα «Για ένα παιδί που κοιμάται», Δήμητρα Χριστοδούλου. Το ποίημα περιλαμβάνεται στην ποιητική συλλογή: Το κυπαρίσι των εργατικών (1981) και προέρχεται από το Βιβλίο του μαθητή των κειμένων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Β Γυμνασίου. Αν και ο τίτλος είναι παραπλανητικός και θα ταίριαζε ίσως σε ένα νανούρισμα, το ποίημα είναι εμπνευσμένο από τη σκληρή πραγματικότητα της εποχής μας που αναγκάζει παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες να ζουν σε συνθήκες εξαθλίωσης για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL105/229/1693,5428/>

Γ) «Το νυχτερινό σχολά» σε μουσική Χρήστου Νικολόπουλου, με ερμηνευτή το Γιώργο Νταλάρα το 1983 και στίχους Αντώνη Σαμαράκη. (https://www.youtube.com/watch?v=QY5rA_Hqddk). Το ποίημα αναφέρεται

στους μικρούς βιοπαλαιστές που προσπαθούν να επιβιώσουν και να κερδίσουν το αυτονόητο, το δικαίωμα τους στη μόρφωση. Ο ποιητής περιγράφει τις δύσκολες συνθήκες της ζωής τους (πείνα, κούραση, έλλειψη τροφής) και εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο ο κάθε τυχαίος περαστικός θα πρέπει να αντιμετωπίζει αυτούς «τους μικρούς ήρωες». Ταυτόχρονα αναφέρεται και σε κάποιες μορφές παιδικής απασχόλησης.

- Δ) Το χαμίνι, Τσάρλι Τσάπλιν, 1921
http://www.dailymotion.com/video/xg3f0o_%CF%84o-%CF%87%CE%B1%CE%BCini-the-kid-charles-chaplin-1921_shortfilms. Η συγκεκριμένη ταινία, αν και έχει δημιουργηθεί έναν αιώνα πριν, περιγράφει την παιδική εκμετάλλευση με έναν τρόπο που είναι ακόμα επίκαιρος και φαίνεται να αναβιώνει στις μέρες μας, γιατί διάφοροι επιτήδειοι προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τη συγκίνηση που προκαλεί η θέα ενός εργαζόμενου παιδιού.
- Ε) Διήγημα «ο Κωνσταντής» της Λίτσα Ψαραύτη από τη συλλογή διηγημάτων «Η εκδίκηση των μανιταριών» που προέρχεται από το σχολικό εγχειρίδιο κειμένων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α Γυμνασίου. http://www.pi-schools.gr/books/gymnasio/keimena_a/math/159-184.pdf σελ. 165-166. Αναφέρεται στα παιδιά των φαναριών που τη δεκαετία του 1990 κυρίως, πλημμύρισαν τους δρόμους των ελληνικών μεγαλουπόλεων. Ο Κωνσταντής είναι ένας δωδεκάχρονος, παιδί οικονομικών μεταναστών, που ζει στο περιθώριο του κοινωνικού βίου. Οι γονείς του έχουν απελαθεί και ο ίδιος για να επιβιώσει πουλάει ευτελή είδη στα φανάρια, κάπου στην Αθήνα στερούμενος την θαλπωρή του σπιτιού και την ανθρώπινη ζεστασιά. Το διήγημα προβάλλει τη δύναμη της αγάπης που μπορεί να δώσει νόημα τόσο στη ζωή ενός παιδιού θύματος, όσο και μιας μοναχικής γυναίκας.

Επιλογή του προσφορότερου έργου τέχνης

Τελικά, από τα έργα που δόθηκαν στους μαθητές (Πίνακας 1), επιλέχτηκε για επεξεργασία το ποίημα της Δήμητρας Χριστοδούλου, που ήταν γνωστό από το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και πραγματεύεται το θέμα της προέλευσης και των προβλημάτων των ανήλικων μεταναστών και των συνθηκών διαβίωσής τους, αναφέρεται στη σύγχρονη εποχή και δίνει αρκετές πληροφορίες για την ελληνική πραγματικότητα που στοχεύει το δεύτερο κριτικό ερώτημα. Το graffiti, αν και έδινε αρκετά μηνύματα απορρίφθηκε, γιατί οι μαθητές και η διδάσκουσα δεν είχαν ξεκάθαρη απάντηση αν πρόκειται για μορφή τέχνης στο πλαίσιο που οριοθετεί η μέθοδος. Η ταινία «το Χαμίνι» που προβλήθηκε εκτός διδακτικών ωρών, αν και έφερε τους μαθητές σε επαφή με μια άγνωστη για αυτούς μορφή τέχνης, «το βωβό ασπρόμαυρο κινηματογράφο», συγκρινόμενη με τα σύγχρονα κινηματογραφικά δεδομένα, κρίθηκε πρωτόγονη και κουραστική. Το μελοποιημένο ποίημα θεωρήθηκε ότι αναφερόταν αποκλειστικά στο νυχτερινό σχολείο με το θεσμό του οποίου οι συγκεκριμένοι μαθητές δεν είναι εξοικειωμένοι. Τέλος το διήγημα «Ο Κωνσταντής», αν και είχε συνάφεια και με τα δύο κριτικά ερωτήματα, μειονεκτούσε σύμφωνα με τις απόψεις τους, γιατί προωθούσε μια προσωρινή, μη ρεαλιστική λύση του προβλήματος, βασισμένη στην τυχαιότητα και στο συναισθηματισμό.

Πίνακας 1: Συσχετισμός έργων τέχνης με κριτικά ερωτήματα

Α/Α	ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ	ΚΡΙΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	
		Α	Β
1	"Slave Labour"	NAI	OXI

2	«Για ένα παιδί που κοιμάται», Δήμητρα Χριστοδούλου	NAI	NAI
3	«Το νυχτερινό σχολά»	OXI	NAI
4	«Το χαμίνι», Τσάρλι Τσάπλιν	NAI	OXI
5	«Ο Κωνσταντής» Λίτσα Ψαραύτη	NAI	NAI

Επεξεργασία του έργου τέχνης και συσχέτισή του με τα κριτικά ερωτήματα (Πέμπτο στάδιο)

Το ποίημα «Για ένα παιδί που κοιμάται», της Δήμητρας Χριστοδούλου προσεγγίστηκε σύμφωνα με την τεχνική των τεσσάρων φάσεων όπως αυτή ορίστηκε από τον D. Perkins (1994). Αναλυτικότερα ο D. Perkins πρότεινε έναν τρόπο προσέγγισης των εικαστικών έργων μέσω μεθοδικής και οργανωμένης παρατήρησης, προκειμένου οι εκπαιδευόμενοι να περάσουν από την επιφανειακή επαφή με το έργο τέχνης που είναι το κύριο αντικείμενο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στη βαθύτερη κατανόησή του και κατά συνέπεια στην αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων του. Η επίτευξη του στόχου αυτού σύμφωνα με τον εισηγητή της αποφέρει ανάπτυξη της κριτικής και δημιουργικής τους σκέψης, ενίσχυση της δημιουργικότητάς τους και πιθανώς οδηγεί τους εκπαιδευόμενους στην αυτογνωσία και στην ενσυναίσθηση. Η προσέγγιση του έργου τέχνης, μέσω του οποίου ενεργοποιείται η διαδικασία της μάθησης και η κατανόησή του σύμφωνα με τη σχεδιασθείσα από τον Perkins τεχνική, ακολουθεί τέσσερις φάσεις. Στην πρώτη φάση που είναι η απλή παρατήρηση ο εκπαιδευόμενος εκφράζει τις πρώτες του επιφανειακές παρατηρήσεις και θέτει ερωτήματα. Στη δεύτερη φάση που είναι η ευρεία παρατήρηση εκπλήσσεται, εντυπωσιάζεται και ερμηνεύει χρησιμοποιώντας την ανοιχτή σκέψη. Στην τρίτη φάση που είναι η περιπετειώδης και σε βάθος παρατήρηση, εκφράζει συναισθήματα, εμβαθύνει και διαπιστώνει τα βαθύτερα νοήματα που κρύβει το εικαστικό έργο, λειτουργώντας κριτικά. Τέλος, κατά τη διάρκεια της τέταρτης φάσης, που ουσιαστικά αποτελεί ολιστική παρατήρηση, ενεργοποιούνται οι συνθετικές του ικανότητες και προκύπτουν μόνιμα αποτελέσματα, αφού ολοκληρώνονται και καταγράφονται οι επιμέρους συλλογισμοί που διατυπώθηκαν κατά τη διάρκεια ανάλυσης του εικαστικού έργου και κατατίθεται η προσωπική ερμηνεία του εκπαιδευόμενου (Μέγα, 2002).

Πρώτη φάση: Απλή Παρατήρηση

Η επεξεργασία και η προσέγγιση του ποιήματος «Για ένα παιδί που κοιμάται», της Δήμητρας Χριστοδούλου άρχισε με μια ανάγνωση από τους μαθητές, στην αρχή ατομικά και χαμηλόφωνα και στη συνέχεια μεγαλόφωνα μέσα στην τάξη. Οι αρχικές παρατηρήσεις αφορούσαν στις συνθήκες διαβίωσης, στην ύπαρξη του προβλήματος στην Ελλάδα και στις μορφές απασχόλησης των παιδιών θυμάτων. Η πρώτη φάση εφαρμόστηκε σε ατομικό επίπεδο και διήρκεσε 10 λεπτά περίπου.

Δεύτερη φάση: Ευρεία Παρατήρηση

Κατά τη δεύτερη φάση ζητήθηκε μέσα σε 15 λεπτά από τους μαθητές που κατανεμήθηκαν σε ομάδες όπως περιγράφηκε στο δεύτερο στάδιο, να

διαβάσουν με προσοχή το κείμενο και ως ομάδες να εκφράσουν τι τους εντυπωσιάζει ή τι θεωρούν υπερβολικό.

Ενδεικτικά επισημάνθηκαν τα παρακάτω:

- «Το παιδί ζει μόνο του και καταφέρνει να επιβιώσει, αν και είναι πολύ μικρό σε ηλικία».
- «Το εργοστάσιο, εκτός από χώρο εργασίας αποτελεί και καταφύγιο –χώρο προστασίας και οι μηχανές είναι πιο ανθρώπινες από τους πραγματικούς ανθρώπους, αφού προσφέρουν τη ζεστασιά που λείπει από τις ανθρώπινες ψυχές».
- «Ο χώρος της πόλης συνδέεται με την καθημερινή αγωνία του μεροκάματου, ενώ θα έπρεπε, τουλάχιστον για το μικρό παιδί, να είναι και χώρος χαράς και παιχνιδιού».
- « Ο μικρός μετανάστης επιβιώνει πλένοντας τζάμια αυτοκινήτων».
- «Πώς μπορεί να θεωρηθεί μετανάστης, αφού είναι ελληνικής καταγωγής και έχει ελληνική παιδεία, αν και προέρχεται από τις ρωσικές περιοχές του Πόντου; Είναι λοιπόν ξένος σε έναν τόπο που θα έπρεπε να θεωρείται δικός του και δεν βρίσκει πουθενά πατρίδα».
- «Ο μικρός μετανάστης είχε λάβει από την πατρίδα του ψήγματα ελληνικής παιδείας».
- «Μερικοί «πελάτες» αντί να λυπούνται, μιλούν σαν να φτύνουν το παιδί, αν και δεν αναγκάστηκαν να προσφέρουν τη φιλανθρωπία τους».
- «Κάποτε υπήρξε κι αυτό ευτυχισμένο. Ζούσε σε συνθήκες αγάπης και φροντίδας και μάλιστα έχει οικογένεια που τα μέλη της δεν έχουν αποβιώσει».
- «Έκανε λάθος που έφυγε από την πατρίδα του και απομακρύνθηκε από την οικογένειά του».

Πριν η ολομέλεια των μαθητών προχωρήσει στην περιπετειώδη και σε βάθος παρατήρηση, κλήθηκαν να κατονομάσουν τα συναισθήματα που τους δημιούργησε η πρώτη επαφή με το εξεταζόμενο έργο. Ακούστηκε ότι ένιωσαν «συμπόνια», «αγωνία για την τύχη του παιδιού», «απέχθεια για τους αδιάφορους ανθρώπους», «πόνος για τη μητέρα του νεαρού μετανάστη που βιώνει την αγωνία για την τύχη του», «μίσος για το φύλακα του εργοστασίου που παίρνει προμήθεια για το καλό που κάνει», «συμπάθεια για το δάσκαλο που πληρωνόταν με λίγο γάλα», «αποστροφή για τους ανάληγτους ανθρώπους», «αδυναμία γιατί δεν μπορούσαν να βοηθήσουν ένα απροστάτευτο και μοναχικό πλάσμα».

Τρίτη φάση: Περιπετειώδης και σε βάθος παρατήρηση

Κατά τη διάρκεια της υλοποίησης της τρίτης φάσης που διήρκεσε δεκαπέντε περίπου λεπτά, επιχειρήθηκε να απαντηθούν τα ερωτήματα που δημιουργήθηκαν στην προηγούμενη φάση και να συζητηθούν οι διαφορές διαπιστώσεις. Σημειωτέον ότι οι μαθητές είχαν ήδη ενημερωθεί στο μάθημα της νεώτερης ιστορίας που είχε ανατεθεί στην ίδια διδάσκουσα, τόσο από την ίδια όσο και μέσω της εκπόνησης συναφών με το θέμα εργασιών, για την κατάρρευση των ανατολικών καθεστώτων, τις θεωρίες της μετανάστευσης και την έξαρσή της κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα και για τους χιλιάδες μετανάστες που αναγκάστηκαν να αναζητήσουν διάφορους τρόπους επιβίωσης μακριά από την πατρίδα τους (ενδεικτικά, Φρατσέα, 2012). Οι συμμετέχοντες χωρισμένοι με τον ίδιο τρόπο, προχώρησαν σε βαθύτερη ερμηνεία των πρώτων εντυπώσεων που αποκόμισαν από το ποίημα και διαπίστωσαν τα κάτωθι:

- «Στις αναπτυγμένες χώρες οι άνθρωποι έχουν αυτιά και μάτια μόνο για τα προσωπικά τους θέματα που απασχολούν τον μικρόκοσμό τους και αδιαφορούν για τους άλλους».
- «Τα άψυχα αντικείμενα συχνά είναι πιο καλοσυνάτα από τους ανθρώπους».
- «Η οικονομική εξαθλίωση και η αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης, σπρώχνουν τους ανθρώπους σε δρόμους που συχνά είναι ακανθώδεις και εξευτελιστικοί».
- «Τα παιδιά - μετανάστες στην Ελλάδα είναι καταδικασμένα να μην απολαμβάνουν τις παροχές του κοινωνικού κράτους και η πολιτισμένη κοινωνία μας κλείνει τα μάτια και γυρίζει την πλάτη σε όσους χρειάζονται τη βοήθειά της».
- «Αν ένα παιδί έχει μεγαλώσει με αξίες και έχει ηθικές αρχές, ακόμα και στη μεγαλύτερη ένδεια, θα προσπαθήσει να επιβιώσει με αξιοπρέπεια».
- «Οι Έλληνες που έχουμε βιώσει την ξενιτιά και τους ξεριζωμούς, οφείλουμε να είμαστε πιο συμπονετικοί και προστατευτικοί απέναντι στους μετανάστες και να έχουμε πάντα στο νου μας το ευμετάβλητο της ζωής».
- «Πολλές φορές, ο καλύτερος φίλος μας και η παρηγοριά μας είναι οι ευτυχημένες αναμνήσεις».

Τέταρτη φάση: Ανασκόπηση της διεργασίας

Στη συνέχεια και επειδή για την ολοκλήρωση της διδασκαλίας του θέματος αξιοποιήθηκε συνεχόμενο διδακτικό δώρο, ζητήθηκε από τους μαθητές να κάνουν μια ανασκόπηση των διαπιστώσεων, των εκπλήξεων, των αποριών που δημιουργήθηκαν και των συμπερασμάτων που εξήχθησαν κατά τη διάρκεια της εφαρμογής της μεθόδου.

Ολοκληρώνοντας τη διαδικασία της τεχνικής των τεσσάρων φάσεων του Perkins, η διδάσκουσα προσπάθησε να συσχετίσει το υπό εξέταση ποίημα με την ανάλυσή του, που είχε προηγηθεί, και τις πιθανές ερμηνείες που είχαν συζητηθεί. Επανέφερε τα δύο κριτικά ερωτήματα και ενθάρρυνε τους μαθητές να συζητήσουν εκ νέου γι αυτά.

Σχετικά με το πρώτο κριτικό ερώτημα: «Γιατί στις αναπτυγμένες κοινωνίες, παρότι έχουν υπογραφεί διεθνείς συμβάσεις για τα δικαιώματα του παιδιού και η παιδική εκμετάλλευση είναι καταδικαστέα, το πρόβλημα εξακολουθεί να υφίσταται;» οι απαντήσεις τους συνοψίστηκαν γραπτά στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

«Στις μέρες μας και στις αναπτυσσόμενες χώρες υπάρχει παιδική εκμετάλλευση και παιδική εργασία. Οι άνθρωποι αδιαφορούν πραγματικά για τους άλλους και χαρακτηρίζονται από κοινωνική αναληψία. Πολλές φορές η παιδική εκμετάλλευση σημαίνει γι' αυτούς γρήγορο κέρδος και φτηνά εργατικά χέρια που εκτελούν τις «χαμαλοδουλειές» με ελάχιστο οικονομικό κόστος. Στη ζωή συναντάς ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ και ανθρωπάκια που κατατάσσονται σε μια από τις δύο κατηγορίες ανάλογα με τη συμπεριφορά τους στους αδύναμους. Οι Ευρωπαίοι και οι Αμερικάνοι αρκούνται σε ωραία λόγια και στην υπογραφή συμβάσεων, που δεν συντελούν στη μείωση του φαινομένου».

Αναφορικά με το δεύτερο κριτικό ερώτημα: «Ποιες είναι οι συνθήκες διαβίωσης των εργαζόμενων παιδιών στην ελληνική κοινωνία;» μετά από αρκετή συζήτηση οι μαθητές συμφώνησαν ότι:

«Στην Ελλάδα το πρόβλημα της παιδικής εκμετάλλευσης είναι αρκετά εκτεταμένο. Οι μικροί βιοπαλαιστές – οικονομικοί μετανάστες που αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο τους, μπορεί να γίνουν εύκολη λεία στα χέρια επιτηδείων που εκμεταλλεύονται με όλους τους τρόπους την ανθρώπινη ανάγκη. Τα παιδιά αυτά στερούνται κατοικία, τροφή, ασφάλεια και εκπαίδευση και το ελληνικό κράτος δεν προσπαθεί να καλύψει τις βασικές τους ανάγκες, ώστε να έχουν μία αξιοπρεπή ζωή. Υποαπασχολούνται σε παρασιτικά επαγγέλματα και περιμένουν την ελεημοσύνη που τα κάνει να φυτοζωούν και να καταρρακώνονται σωματικά και ηθικά, αφού δεν έχουν κάποιο καταφύγιο να στεγάσουν την απελπισία τους. Είναι καθήκον όλων μας να ευαισθητοποιηθούμε, ώστε τα παιδιά αυτά να ζήσουν έστω και λίγο σαν παιδιά...».

Από τις παραπάνω απαντήσεις έγινε κατανοητό ότι στο τέλος της διαδικασίας του 5^{ου} σταδίου, οι αρχικές απόψεις των εκπαιδευομένων για το θέμα της παιδικής εκμετάλλευσης είχαν εμπλουτιστεί κατά πολύ με κριτικό και δημιουργικό τρόπο. Κάνοντας δε οι μαθητές την κριτική τους για το επιλεγέν λογοτεχνικό έργο και επαναχαρακτηρίζοντάς το συνολικά, διαπίστωσαν ότι δεν τους ικανοποίησε συναισθηματικά, γιατί τους άφησε μια αίσθηση πικρίας για την κοινωνική αναλγησία και δεν τους δημιούργησε ελπίδες για μια δικαιότερη και πιο ανθρώπινη κοινωνία.

Κριτικός αναστοχασμός (Έκτο στάδιο)

Στο στάδιο αυτό, ζητήθηκε από τους μαθητές να καταγράψουν τις απόψεις τους πάνω στο θέμα της παιδικής εκμετάλλευσης. Η καταγραφή και η παρουσίαση των συμπερασμάτων, αν και έγινε ατομικά, στηρίχτηκε σε όλη την εμπειρία που βίωσαν στα προηγούμενα στάδια υλοποίησης της μεθόδου. Αρχικά, επιχειρήθηκε σύγκριση των τελικών τους απόψεων με τις απόψεις που είχαν διατυπώσει πριν την έναρξη εφαρμογής της μεθόδου. Από τις απαντήσεις τους διαπιστώθηκε ότι με την ολοκλήρωση της διαδικασίας αντιμετώπιζαν με κριτικό μάτι το πρόβλημα της παιδικής εκμετάλλευσης και η εφαρμογή της μεθόδου λειτούργησε ως μέσο αφύπνισης για την ανάληψη ατομικής πρωτοβουλίας, ώστε να επιλυθεί το πρόβλημα που διαπίστωσαν ότι δεν είναι μακριά τους, αλλά «δίπλα στην πόρτα τους». Συγκεκριμένα, άρχισαν να προγραμματίζουν για την επόμενη σχολική χρονιά τη διοργάνωση ενεργειών κινητοποίησης των συμμαθητών τους, των γονιών τους και της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας για το θέμα της παιδικής εκμετάλλευσης. Αποφάσισαν να μην μένουν αδιάφοροι όταν πληροφορούνται ή έχουν την υποψία ότι ένας συνομήλικός τους είναι θύμα εκμετάλλευσης, αλλά να γίνουν ενεργοί πολίτες και να απευθύνονται στις αρμόδιες δομές.

Επιπλέον, διαπίστωσαν ότι οι εναλλαγές της τύχης μπορεί να τους φέρουν σε δύσκολη θέση και να μετατραπούν κι αυτοί σε παρόμοια παιδιά – θύματα, που θα χρειαστούν ανάλογη βοήθεια. Κατανόησαν ότι το πρόβλημα της παιδικής εκμετάλλευσης είναι παγκόσμιο και μάλιστα εξυπηρετεί οικονομικά όχι μόνο τον τρίτο κόσμο που μέσω αυτού λύνει προβλήματα επιβίωσης, αλλά παράλληλα αποφέρει τεράστια οικονομικά κέρδη στους «υπερασπιστές» των δικαιωμάτων των παιδιών.

Ανακάλυψαν και στην πράξη ότι τα ΜΜΕ προβάλλουν αποσπασματικά την αλήθεια και ότι όλες οι προβαλλόμενες ειδήσεις χρήζουν κριτικής προσέγγισης.

Σχετικά με τη μεθοδολογία που εφαρμόστηκε διατύπωσαν τις απόψεις, ότι ήταν ενδιαφέρουσα, προώθησε την ανταλλαγή απόψεων και αποτέλεσε έναυσμα συζητήσεων, τους έφερε πιο κοντά σαν ομάδα και συνειδητοποίησαν πράγματα που δεν είχαν πριν σκεφτεί, με ευχάριστο τρόπο και όχι μέσω της μετωπικής μορφής διδασκαλίας που συνήθως είναι κουραστική και κατακερματίζει ένα έργο τέχνης, παρουσιάζοντάς το συνήθως από την οπτική του διδάσκοντα. Επιπλέον ικανοποιήθηκαν, επειδή η πρόσληψη της γνώσης επιτεύχθηκε χωρίς απομνημόνευση και επαναληπτική εξάσκηση και το υπό εξέταση θέμα δεν προσεγγίστηκε επιδερμικά αλλά ουσιαστικά. Παράλληλα διαπίστωσαν ότι εμπλουτίστηκαν οι γνώσεις τους σχετικά με την τέχνη, ήρθαν σε επαφή με κάποιες μορφές της τις οποίες γνώριζαν ελάχιστα ή καθόλου και άρχισαν να «διαβάζουν πίσω από ένα έργο τέχνης». Τέλος, διατύπωσαν και παράπονα ότι ο χρόνος που διατέθηκε για την εφαρμογή της μεθόδου ήταν περιορισμένος και υπήρξε πίεση από την πλευρά της διδάσκουσας για να ολοκληρώσει την εφαρμογή της μεθοδολογίας, γεγονός που σε κάποιους εκπαιδευόμενους δημιούργησε άγχος και δεν τους επέτρεψε να «απολαύσουν» τη συνολική διαδικασία.

Αποτίμηση Αποτελεσμάτων Μεθόδου

Λίγο πριν την ολοκλήρωση του διδακτικού δώρου και προκειμένου να αξιολογηθεί από την εκπαιδευτικό η επίτευξη των διδακτικών στόχων και η αποτελεσματικότητα της μεθόδου, επιχειρήθηκε ποσοτικοποίηση της σύγκρισης των διαπιστώσεων των μαθητών στο 2^ο και στο 5^ο στάδιο, μέσω της χρήσης ερωτηματολογίου δομημένου με τριτοβάθμια κλίμακα τύπου Likert (wikipedia, 2015). Η μέτρηση, που όπως προαναφέρθηκε πραγματοποιήθηκε με το ίδιο ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε και στην έναρξη της διαδικασίας, το οποίο επισυνάπτεται ως παράρτημα, αρχικά εφαρμόστηκε στο τμήμα που υλοποιήθηκε η μέθοδος του Α. Κόκκου και τα αποτελέσματα ήταν τα ακόλουθα:

Πίνακας 2: Αποτίμηση Ικανότητας Των Εκπαιδευομένων για Κριτική Δημιουργική Σκέψη (χρήση κλίμακας 1-3)

A/A ΟΜΑΔΩΝ	ΣΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ	ΣΤΗ ΛΗΞΗ	ΔΙΑΦΟΡΑ
A	1	2,50	1,50
B	1,50	2,50	1
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1,25	2,50	1,25

Πίνακας 3: Αποτίμηση Ικανότητας Των Εκπαιδευομένων Για Ανάλυση Ατομικής Πρωτοβουλίας/Δράσης (χρήση κλίμακας 1-3)

A/A ΟΜΑΔΩΝ	ΣΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ	ΣΤΗ ΛΗΞΗ	ΔΙΑΦΟΡΑ
A	1	1,50	0,50
B	1	3	2
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1	2,25	1,25

Αφού ολοκληρώθηκε η αποτίμηση των αποτελεσμάτων από την εφαρμογή της υλοποίησης της συγκεκριμένης μεθοδολογίας στο ένα τμήμα, επιχειρήθηκε παρόμοια αποτίμηση και στο άλλο τμήμα, όπου το θέμα της παιδικής εκμετάλλευσης - εργασίας είχε παρουσιαστεί με την παραδοσιακή διδακτική προσέγγιση. Οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν στο ίδιο ερωτηματολόγιο αρχικά και στη συνέχεια στα ίδια κριτικά ερωτήματα που απάντησε και το προηγούμενο τμήμα και συγκεκριμένα: 1) Γιατί στις αναπτυγμένες κοινωνίες, παρότι έχουν υπογραφεί διεθνείς συμβάσεις για τα δικαιώματα του παιδιού και η παιδική εκμετάλλευση είναι καταδικαστέα, το πρόβλημα εξακολουθεί να υφίσταται;» και 2) «Ποιες είναι οι συνθήκες διαβίωσης των εργαζόμενων παιδιών στην ελληνική κοινωνία;»

Διαπιστώθηκε ότι οι γνώσεις τους οριοθετούνταν σε αυτά που μεταδόθηκαν από την εκπαιδευτικό μέσω της μετωπικής διδασκαλίας, η πρόοδος της κριτικής τους σκέψης ήταν ανύπαρκτη, και τέλος εντοπίστηκε απουσία σχετικού προβληματισμού και εκδήλωση μηδενικού ενδιαφέροντος για την ανάληψη ατομικής πρωτοβουλίας για ένα θέμα που όπως είπαν «διαδραματίζεται σε μακρινούς κόσμους και αφορά άλλους».

Πίνακας 4: Αποτίμηση Ικανότητας του δεύτερου τμήματος που δεν εφαρμόστηκε η μέθοδος για Κριτική Δημιουργική Σκέψη (χρήση κλίμακας 1-3)

ΤΜΗΜΑ Β	ΣΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ	ΣΤΗ ΛΗΞΗ	ΔΙΑΦΟΡΑ
A	1	1	0

Πίνακας 5: Αποτίμηση Ικανότητας Των Εκπαιδευομένων του δεύτερου τμήματος που δεν εφαρμόστηκε η μέθοδος Για Ανάληψη Ατομικής Πρωτοβουλίας/Δράσης (χρήση κλίμακας 1-3)

ΤΜΗΜΑ Β	ΣΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ	ΣΤΗ ΛΗΞΗ	ΔΙΑΦΟΡΑ
A	1	1	0

Συμπεράσματα

Αν και η μεθοδολογία εφαρμόστηκε σε μικρό δείγμα μαθητών (1 σχολικό τμήμα των 25 μαθητών) και δεν είναι δυνατή η γενίκευση των συμπερασμάτων, οι αρχικές διαπιστώσεις είναι αρκετά θετικές και επιτρέπουν τη μελλοντική εφαρμογή της σε μεγαλύτερη κλίμακα, ώστε να εξαχθούν ακριβέστερα συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, από τη διενεργηθείσα συγκριτική αποτίμηση των αποτελεσμάτων της εφαρμογής της με αυτά της παραδοσιακής δασκαλοκεντρικής προσέγγισης, διαπιστώθηκε ότι η υλοποίηση της μεθοδολογίας «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Τέχνη», είναι εκπαιδευτικά ενδιαφέρουσα και καινοτόμος, και μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά όχι μόνο σε ενήλικες αλλά και σε μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, στην εξέταση - προσέγγιση κοινωνικών προβλημάτων (π.χ. κοινωνική εκμετάλλευση -εργασία). Επίσης, βρέθηκε ότι είχε ως αποτέλεσμα την ουσιαστικότερη αφομοίωση της γνώσης και συνετέλεσε στην προαγωγή της ευαισθητοποίησης, στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των συμμετεχόντων, στην αυτογνωσία, και στην αυτοέκφραση, ενώ παράλληλα λειτούργησε ως αφορμή για αναστοχασμό. Επιπρόσθετα, η επαφή με ποικίλες εικαστικές δημιουργίες, οδήγησε τους μαθητές σε γνωριμία με αισθητικά ανώτερα ερεθίσματα και προσέγγισαν, έστω και επιδερμικά, ορισμένες μορφές τέχνης τις οποίες δεν θα είχαν στην πλειοψηφία τους αναζητήσει, αν δεν είχε δοθεί το κατάλληλο ερέθισμα.

Ένα πρόβλημα που ανέκυψε κατά την εφαρμογή της προαναφερθείσας μεθοδολογίας ήταν η ολοκλήρωσή της σε μόλις 3 διδακτικές ώρες. Όπως όμως αποδείχτηκε στην πράξη, το χρονικό αυτό διάστημα δεν ήταν επαρκές για να «ξετυλιχθεί» η μεθοδολογία πλήρως από την πλευρά της διδάσκουσας. Επίσης, είναι σκόπιμο να αναφερθεί ότι υπήρξαν κάποια παράπονα από μαθητές σχετικά με το μικρό χρονικό διάστημα που είχαν για την επιλογή και κατανόηση των έργων τέχνης και επομένως χρήζει διερεύνησης αν τα αποτελέσματα θα ήταν καλύτερα, στην περίπτωση που όχι μόνο θα χρησιμοποιούταν περισσότερες διδακτικές ώρες για την ολοκλήρωση της μεθόδου αλλά και θα παρεμβάλλονταν μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα μεταξύ των διαφόρων σταδίων εφαρμογής της, ώστε να είναι δυνατή η πλήρης αφομοίωση και ωρίμανση του εξεταζόμενου θέματος.

Τα προαναφερθέντα προβλήματα είναι δυνατόν να αποτελέσουν αντικείμενο μελλοντικής εκπαιδευτικής έρευνας, ώστε να προσδιορισθούν οι βέλτιστες συνθήκες εφαρμογής της μεθοδολογίας, προκειμένου να μεγιστοποιηθούν τα προσδοκώμενα παρεπόμενα και να επιτευχθούν μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

Βιβλιογραφία

- Aderson, T. and Milbrandt, M.K., 2005, *Art for Life: authentic instruction in art*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Kolb, D., 1984, *Experiential Learning*. New Jersey: Pentice Hall, Likert Scale, wikipedia, Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Likert_scale (On Line) [Accessed: 19 November 2015].
- Mezirow, J., 2009, *An Overview on Transformative Learning*. In K. Illeris (Ed.), *Contemporary Theories of Learning*. New York: Routledge, 90- 105.
- Perkins, D., 1994, *The Intelligent eye: Learning to Think by Looking at Art*. Los Angeles C.A: Harvard Graduate School of Education.
- Stephen, D., 1998, *Learning In and Through Art: A Guide to Discipline Based Art Education*. Los Angeles: The J. Paul Getty Trust.
- Γκούντμαν, Ν., 2005, *Γλώσσες της τέχνης* (Μετάφραση: Βλαγκόπουλος, Π.) Αθήνα: Εκκρεμές.
- Κόκκος, Α., Η χρήση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων Μαθαίνοντας μέσα από την Τέχνη: Βιβλιογραφική Επισκόπηση Διαθέσιμο http://www.hcc.edu.gr/download/texni_stin_ekpaideysi_enilikon.pdf Ανακτήθηκε 25 Απριλίου 2015
- Κόκκος, Α. και συνεργάτες, 2011, *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Κόκκος, Α., 2005, *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ματσαγγούρας, Η., 2000, *Η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, «Γιατί», «Πώς», «Πότε», «Για ποιους», στο Διήμερο Επιστημονικό Συμπόσιο Η εφαρμογή της ομαδοκεντρικής διδασκαλίας, Τάσεις και εφαρμογές, Online: <http://users.sch.gr/kliapis/matsF.pdf>, Ανακτήθηκε 20 Απριλίου 2015.*
- Μέγα, Γ., 2002, *Οι Τέχνες ως μέσο αποτελεσματικής μάθησης Το παράδειγμα του Γλωσσικού Μαθήματος*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών. Διαθέσιμο Διαδικτυακά http://elocus.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?filename=%2Fvar%2Fwww%2Fdl-lib-portal%2Fdl%2F9%2F9%2F3%2Fattached-metadata-dlib-2002mega%2F2002mega.pdf&rec=&do=&width=600&h. Ανακτήθηκε 20/11/2015
- ΟΕΔΒ, 2008, *Βιβλίο του μαθητή Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β Γυμνασίου* <http://www.pi-schools.gr/books/gymnasio/> Ανακτήθηκε 25 Απριλίου 2015
- ΟΕΔΒ, 2008, *Βιβλίο του μαθητή, Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α Γυμνασίου* <http://www.pi-schools.gr/books/gymnasio/o> Ανακτήθηκε 25 Απριλίου 2015
- ΟΕΔΒ, 2008, *Βιβλίο του μαθητή Κοινωνική και πολιτική Αγωγή, Γ Γυμνασίου* http://www.pi-schools.gr/books/gymnasio/pol_agog_c/bm/bm_1-49.pdf, 114, 128, 136, 142, 146
- Φρατσέα, Λ., 2012, *Απασχόληση και ένταξη των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες. Μεταπτυχιακή εργασία Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών*, http://dspace.aua.gr/jspui/bitstream/10329/5075/3/Fratsea_L.pdf Ανακτήθηκε 23 Απριλίου 2015

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Σε παρακαλώ να αφιερώσεις λίγα λεπτά για να συμπληρώσεις το παρακάτω ερωτηματολόγιο. Η συμπλήρωση είναι ανώνυμη.
Το 1 σημαίνει καθόλου, το 2 μέτρια, το 3 πολύ. Κύκλωσε την απάντηση που σε εκφράζει.

- 1) Υπάρχει εκμετάλλευση των παιδιών στις ανεπτυγμένες χώρες;
1   2   3
- 2) Με ποιούς τρόπους ασκείται η παιδική εκμετάλλευση -εργασία;
Ζητιανιά - πώληση μικροαντικειμένων;   1   2   3
Σεξουαλική κακοποίηση - εκμετάλλευση;   1   2   3
Εργασία σε εργοστάσιο- ορυχεία, κλπ;   1   2   3
Παιδιά φαναριών;   1   2   3
Άλλο .....
- 3) Πιστεύετε ότι μαθητική διαρροή και παιδική εκμετάλλευση συνδέονται;
1   2   3
- 4) Υπάρχουν μετανάστες ελληνικής καταγωγής στην Ελλάδα;
1   2   3
- 5) Θεωρείτε ότι οι Έλληνες ακολουθούν την παράδοση της αρχαίας ελληνικής φιλοξενίας (Ξένιος Δίας), δηλαδή δέχονται καλά τους μετανάστες;
1   2   3
- 6) Κατά τη γνώμη σας, το ελληνικό κράτος προστατεύει το δικαίωμα των ανηλίκων μεταναστών στη μόρφωση;   1   2   3
- 7) Κατά τη γνώμη σας το ελληνικό κράτος εξασφαλίζει στους ανήλικους μετανάστες ασφαλή διαβίωση;   1   2   3
- 8) Πού μπορεί να διαμένει ένας ανήλικος μετανάστης, που δεν έχει οικογένεια;
Εενοδοχείο;   1   2   3
Σταθμό Υποδοχής;   1   2   3
Ύπαιθρο;   1   2   3
Τον φιλοξενούν ευαισθητοποιημένοι πολίτες   1   2   3
Του παρέχει τόπο διαμονής η Πολιτεία   1   2   3
Αλλού .....
- 9) Οι παράγοντες που σπρώχνουν τους ανθρώπους να εκμεταλλεύονται τα παιδιά είναι:
Οικονομικά συμφέροντα   1   2   3
Η άγνοια   1   2   3
Όξυνση ανεργίας   1   2   3
Ο αμοραλισμός   1   2   3
Ρατσισμός   1   2
Η έλλειψη εργατικών χεριών   1   2   3

10) Υπάρχει σχέση μεταξύ των δύο εικόνων; 1 2 3
 Αιτιολόγησε την απάντησή σου!

.....
 .....
 .....

11) Έχεις δει παρόμοιες εικόνες στους δρόμους της πόλης που ζεις;
 1 2 3

12) Ποιος πιστεύεις ότι πρέπει να προστατέψει αυτά τα παιδιά-θύματα;
 Το κράτος; 1 2 3
 Οι γονείς τους 1 2 3
 Όλοι 1 2 3
 Εσύ 1 2 3
 Άλλος .....

13) Ο 15χρονος Ντίμπου, από τη Σενεγάλη ζήτησε στο συνέδριο του Όσλο το 1997 να μην αποφασιστεί η κατάργηση της παιδικής εργασίας, διότι τότε οδηγούνται πολλά παιδιά στην πείνα, την εγκληματικότητα και την πορνεία. <http://www.iatrikathemata.gr/paidiergasia.htm>
 Συμφωνείς με την άποψη αυτή; 1 2 3
 Δικαιολόγησε την άποψή σου.....

.....
 .....

14) Πιστεύεις ότι εσύ μπορείς να βοηθήσεις τα παιδιά θύματα;
 1 2 3

15) Έχεις ποτέ πάρει μέρος μέχρι σήμερα σε εκδηλώσεις κατά της παιδικής εκμετάλλευσης;
 1 2 3

16) Πιστεύεις ότι η εκπαίδευση μπορεί να μειώσει την παιδική εκμετάλλευση;
 1 2 3

17) Θεωρείς ότι η ενημέρωση και η πληροφόρηση θα βοηθήσει στην αντιμετώπιση του φαινομένου;
 1 2 3

18) Πρότεινε τρεις δράσεις που πιστεύουν ότι μπορούν να υλοποιηθούν με ανάληψη πρωτοβουλίας από την πλευρά σου.

A) .....
 B) .....
 Γ) .....